

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 37.03

Смола Л. Є.,
доктор політичних наук, професор кафедри
видавничої справи та редагування, НТУУ «КПІ»
(Україна, Київ), lid-leo@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛАДНИК ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглядається термін «інформаційна війна», цілі, способи та методи ведення. Доводиться необхідність теоретичного осмислення технологій застосування інструментів інформаційної війни. Наводяться приклади лінгвокультурологічного впливу на масову аудиторію. Розкриваються інструменти впровадження інформації в політичній комунікації. Стверджується, що прийоми та методи інформаційного протидіяння, які тривалий час використовувалися у воєнних конфліктах, успішно перенесені у політичну площину. Створення більш інтерактивних, інтегрованих із соціальними медіа форматів дозволить протидіяти інформаційній агресії.

Ключові слова: інформаційна війна, політична комунікація, мас-медіа, інформаційні технології, інформаційне протидіяння, медіапростір.

Стрімкість глобалізаційних процесів постіндустріальної цивілізації зумовлюють необхідність цілісного аналізу суспільних комунікацій та інформаційних процесів. Інформаційні технології стали детермінованим компонентом соціальної реальності, яка здійснює вагомий вплив на всі сфери суспільства. Оскільки в результаті інформаційної революції кардинально змінилися масштаби людської взаємодії, а інтенсивна інформатизація призвела до трансформації моделей взаємовідносин на політичному полі та нових способів організації політичного дискурсу. Швидкість поширення інформації та масштабність охоплення аудиторії перетворили інтернет на ефективний інструмент політичної боротьби. Використання електронних мас-медіа, соціальних мереж, блогів, відкритих діючих web-сторінок дало можливість ефективно застосовувати нові способи політичної комунікації. Такі перспективи створили нові форми комунікації у сфері публічної політики та відкрили «гіперреальність» (за Ж. Бодріаром). Ці ж інновації не тільки віртуалізували політичний простір, але й створили широке підґрунтя для застосування методів та прийомів інформаційної війни в політичній взаємодії.

Слід зазначити, що в науковій літературі досі не узгоджені дефініції та використовується низка різних трактувань «інформаційної війни». Необхідно погодитися з позицією дослідника В. Цимбала щодо широкого та вузького підходів до аналізу цього поняття. В найбільш широкому сенсі, інформаційну війну слід визначати як один із способів протистояння між державами у мирний час, де об'єктами впливу є військовослужбовці та цивільне населення і суспільство, в цілому: державні структури, органи управління, наука, культура тощо. У вузькому розумінні – це спосіб досягнення переваги над противником у процесі отримання та використання інформації для напрацювання ефективних рішень і тим самим отримання переваги над опонентом [1, с. 35]. Однак метою інформаційної війни завжди є інформаційне домінування над противником, при якому дії опонента,

сформовані у свідомості позиції базуються виключно на потрібних для суб'єкта впливу джерелах інформації. І такий підхід актуальний як у зовнішньополітичному, так і внутрішньополітичному контекстах.

Інформаційну війну досліджували в своїх роботах Е. Аронсон, Г. Грачов, П. Виріліо, С. Кара-Мурза, І. Мельник, І. Панарін, Е. Пранканис, С. Расторгуєв, В. Цимбал, Г. Шиллер та інші. Серед вітчизняних фахівців слід відзначити дослідження О. Литвиненка, Л. Зубрицької, В. Матвієнка, А. Пойченка, О. Холода, В. Циганова та ін. Якщо вичленити те загальне, що є в сучасному розумінні змісту та сутності інформаційної війни, то її слід трактувати як використання специфічних засобів та способів для здійснення інформаційного впливу на групи людей та окремих осіб в інтересах інших осіб чи груп.

Поняття «інформаційна війна» міцно утвердилося серед топ-тем обговорення у наукових та журналістських колах. Однак при цьому публікації здебільшого зводяться до висвітлення пропагандистських сюжетів (російських мас-медіа) та до аналізу проявів масового психозу серед населення внаслідок інтенсивних інформаційних кампаній. Проте комплексне використання різних методів та способів прихованого психологічного спонукання людей у вигляді системи спеціальних операцій, різноманітних пропагандистських акцій і рекламних кампаній виступає як розповсюджений спосіб політичної боротьби не тільки у зовнішньополітичній діяльності, конфліктах різної інтенсивності, але й у внутрішньополітичному контексті.

Інформаційна війна є складником політичної комунікації, яку слід розглядати як тип взаємодії між людьми, соціальними спільнотами та інститутами, що допускає обмін інформацією соціальним досвідом у контексті політичної реальності [2, с. 490]. Зазвичай, виділяють три основні способи політичної комунікації: через неформальні контакти, ЗМК та суспільно-політичні інститути (партії, державні, громадські організації тощо). Низка дослідників акцентує увагу також на таких особливих способах як символічні акти, акції, дії та політичні нарративи – сукупності політичних текстів різних жанрів (листівки, аналітичні статті, політичні гасла тощо).

Актуальність проблематики на думку більшості дослідників (Е. Тоффлер, Г. Белл, Дж. Лалл) зумовлена тим, що постіндустріальне суспільство породжує індустрію політичної інженерії (системної, соціально-управлінської діяльності у сфері політики) і для нього характерне домінування технологій, зокрема інформаційних. А.Цуладзе на прикладі політичних партій в Росії одним з перших проаналізував використання методів інформаційної війни у виборчих кампаніях: дискредитації політичних опонентів, створення чуток та політичних міфів, які ефективно використовуються для реалізації політичних цілей [3, с. 45]. І. Задорін, ґрунтуючись на тезі про те, що суспільство стало більш диференційованим за характером своєї взаємодії із мас-медіа, а різні групи населення досить по-різному

реагують на інформаційний вплив, сформував основні моделі реагування виборців [4]. А. Соловйов, порівнюючи історичні алгоритми формування поля політики в умовах модерна з нинішньою епохою, підкреслював, що всі комунікації влади і суспільства раніше формувалися за такою формулою: «група – корпоративні інтереси – ідеології – ідеологи – ідеологічна боротьба – пропаганда – політичні партії – громадянське суспільство/державна влада». Нинішній час демонструє інші залежності та інші принципи взаємодії влади та суспільства: «маси – масова культура – інформаційні приводи – рекламістика – когнітарії – політичний сценаріоменеджмент – електронні ЗМІ – масове суспільство/державна влада». Політичні контакти стають більш варіантними, спорадичними, а інформаційний чинник стає все більш вагомим [5, с. 76–79]. А. Манойло, А. Петренка, Д. Фролова у монографії «Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны» проаналізували методи інформаційної війни в політичних цілях та комбінацію основних її елементів – дезінформування, лобювання, маніпулювання, шантажу та управління кризами [6].

Цілі статті – розглянути інформаційну війну в контексті політичних комунікацій та проаналізувати важливість цього явища в сучасному суспільстві.

Сучасна система масової комунікації пов'язана з повною технічною комунікацією: електронні мас-медіа зруйнували існуючі державні кордони, розширивши з однієї сторони можливості взаємодії, з іншої – образ замінив реальність. Панівною стала *технологія побудови образу*, яку слід трактувати ширше, ніж формування іміджу. Стрімкість протікання суспільних процесів, темпів життя змушують сучасну людину «поспішати за часом», і це зумовлює доволі спрощений підхід індивіда до речей та подій, які його оточують. Лінгвомедійні технології, які застосовуються суб'єктами інформаційної війни, формують необхідні образи та стереотипи в політичній комунікації: від «ворога народу» до «рятівника нації». За слуханням висловом Ф. Бенетона, інформаційно-комунікаційні технології зумовлюють радикальні зміни в суспільстві – розповсюдженню анархії у світовому масштабі сприяють потенційні об'єднання «всіх зі всіма» в єдиному економічному, культурному та освітньому просторі, прирівнювання всіх через інтеркомунікацію, впритул до усунення будь-якого роду центральних властей та урядів, а також розпильнення державної могутності. І в наслідку, як у фільмі «Матриця» всі індивідууми перебувають в певних «осередках» – коконах [7, с. 286–287].

Можна стверджувати, що у кризові періоди (урядові кризи, революції) політичні комунікації переходять у формат інформаційної війни: чутки, «навішування ярликів», дезінформування, маніпулювання інформацією тощо. Необхідності набуває формування власного семантичного поля. Українсько-російський конфлікт актуалізував проблему дослідження інформаційної війни в контексті політичних комунікацій. Так, у Росії значні зусилля витрачаються на дослідження в сфері інформаційного протиборства та на інформаційний вплив, насамперед, внутрішнього споживача. Перегляд повідомлень російських мас-медіа дає можливість відслідкувати ключові меседжі пропагандистів, спрямовані на російську аудиторію: «Росія – велика країна, її вища місія – врятувати людську цивілізацію від морального розкладу та занепаду»,

«Росія – взірць духовності, Захід – світ гріха і розпусти», «Захід хоче знищити Росію», «для стримування експансії ворожого Заходу годяться усі засоби, у т.ч. війна», «кримнаш назавжди і це наша сила». Безперечно, такий підхід можна трактувати як елемент афірмації – коротких висловів, що містять психологічну настанову, яка покращує психоемоційний стан людини чи окремої групи осіб.

Новим феноменом мережевого простору стали віртуальні акаунти, які виконують функцію репрезентації реальних користувачів. І вже частково збувся прогноз М. Маклюена про те, що живих політиків замінять їхні віртуальні образи. Однак не тільки віртуальні образи впливають на політичні процеси – «боти», «тролі», які намагаються «впровадити» необхідну інформацію в інтернет-спільноту. За цих обставин ефективності набули методи інформаційної війни, які стали застосовуватися при впливі на: систему соціального сприйняття; систему життєвих координат людини; інститути освіти, культури, мистецтва; ієрархові структури: армія, релігійні спільноти, політичні організації; неформальні об'єднання, громадські організації тощо.

Найбільш поширеним методом впливу стала дезінформування та маніпулювання свідомістю реципієнтів. В залежності від цілей вибираються вибіркоче або часткове інформування, коли виборцю дається неповна інформація про події або кількість інформації є така велика, що зумовлює неможливість відокремити суттєве та поверхнєве. Використання готових образів чи стереотипів, які не вимагають інтелектуального опрацювання і викликають однозначну реакцію, що знижує поріг критичного сприйняття інформації. Тобто ті чи інші персоналії політикуму (політичні події) висвітлюються в чорно-білому сприйнятті, однозначно чи упереджено. Найбільш поширеним прийомом можна зазначити «навішування ярликів», тобто надання певним особам або їх діям однозначно позитивних або негативних оцінок; використання «двійних стандартів» при оцінці дій союзників і противників тощо. В політичній лексикон увійшли слова «російська зароза», «адміністративний ресурс», «зрада», «все пропало» і т.д.

В цьому контексті необхідно окреслити сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, за яких реалізуються цілі інформаційної війни: потреби, пов'язані із сукупністю мотивацій і настанов та система диктату (від стереотипів до системи державного управління). Вагомим чинником актуалізації і формування політичних настанов є стереотипи, що склалися: емоційне сприйняття, осмислення і оцінювання дійсності через політичні комунікації. Важливі компоненти політичних настанов становлять:

- політичні диспозиції (емоційний компонент) – емоційна налаштованість до сприйняття явищ політичного життя (інститутів, осіб, рішень, дій, ідей, гасел);
- політичні переваги (раціональний компонент) – осмислене відношення до політичної дійсності, власна позиція по відношенню до політики і степінь власної залученості в політику;
- політичні орієнтації (ціннісний компонент) – переваги, переломлені через систему засвоєних цінностей, які пов'язані з уявленнями про владу, партії, норми і зразки політичної поведінки [8, с. 501–505].

Одним з ефективних методів інформаційної війни стало створення політичних міфів, які перетворюють смисл

на форму (за Р. Бартом), спрощують та систематизують хаотичну «картину світу»: «Велика Перемога», «Росія – сила добра, яка лідирує у світі, а США – сила зла, яка програє», «братські народи», «прийдуть нові політики, які докорінно змінять Україну».

Нинішнє українсько–російське протистояння тривалий час характеризувалося переважно оборонним, а не наступальним характером дій української сторони, зокрема в інформаційному просторі. «Захисні дії» українських офіційних кіл у вигляді виправдань: «не бомбили», «не здійснювали силових заходів» не супроводжувалися симетричними наступальними «ударами» та не були адекватними в інформаційній війні.

Аналізуючи політичний процес, фахівці зазначають масштабність та ефективність застосування методів інформаційної війни у політичній боротьбі:

- організаційна структура, що зазвичай формується для проведення виборчої кампанії, дозволяє забезпечити здійснення спрямованих на населення країни і політичних опонентів для досягнення політичних цілей шляхом зміни думок, почуттів і відносин, а в кінцевому підсумку, поведінки у процесі виборів;

- інформаційні операції в політичній боротьбі структурно можуть бути представлені в трьох основних компонентах; інформаційно–рекламній і/ або інформаційно–пропагандистській діяльності, демонстраційних діях, організаційно–практичній діяльності;

- інформаційно–пропагандистська діяльність здійснюється у вигляді кампаній, акцій і окремих заходів з використанням ЗМІ, а також прямих контактів з різними аудиторіями;

- демонстрація дій представляють собою акції і заходи, основна відмінність яких від реальних практичних дій полягає в орієнтації не на їхній результат, а на використання як засобу психологічного впливу на людей [9, с. 93–94].

Особливістю сучасної політичної комунікації стало зменшення ролі контенту і зростання ролі «картинок» – візуальних образів, коротких повідомлень та мемів. Найбільш ефективними інструментами, що стали впливати на сприйняття інформації в політичній комунікації стали:

- художні фільми та композиція кадрів як інструмент впливу;

- емоціоналізація – блокування раціонального, посилення ірраціонального;

- фейкизація – створення потрібної події спеціально під телекамеру;

- тролізація – «заговорювання» і «вбивство» альтернативної точки зору.

Висновки. Інформаційна війна стала ефективним складником політичної комунікації. Прийоми та методи інформаційного протистояння, які тривалий час використовувалися у воєнних конфліктах, успішно були перенесені у політичну площину. Можливості, які надали інформаційні технології, розширили сферу застосування інформаційної зброї. Попри появу нових інформаційних інструментів, основними напрямками дій залишаються: цінні орієнтації, переконання та традиції соціуму; поширення суперечок, протиріч, розколу в таборі політичних опонентів; перешкоджання діяльності уряду та державних установ шляхом деструктивних дій та їх дискредитації тощо.

В умовах стрімкої зміни простору політичних комунікацій необхідне переосмислення ролі інформаційно–комунікативної взаємодії та інформаційно–комунікативних технологій впливу. Необхідність формування стійких політичних структур та механізмів демократичного розвитку суспільства зумовлюють необхідність теоретичного осмислення технологій застосування інструментів інформаційної війни: систематизації знань про інформаційну війну як складник політичної комунікації та аналізу семантичного поля політичного процесу.

Здатність протидіяти інформаційному впливу набула ознак ключового пріоритету. В умовах загальної кризи всіх сфер соціального життя необхідною є концепція виховання патріотизму та формування культури внутрішньої толерантності. Загальновідомо, що будь–яка спільнота єднається не тільки взаємними інтересами, спільними для неї загрозами, але й однаковим розумінням сукупності проблем та перспектив. Створення більш інтерактивних, інтегрованих із соціальними медіа форматів дозволить використовувати **альтернативні джерела інформації** та протидіяти в умовах інформаційної війни.

Список використаних джерел

1. Цымбал В. И. О концепции информационной войны [Текст] / В. И. Цымбал // Информационный сборник «Безопасность». – 1995. – №9. – С.35.
2. Політологія: навч. енциклоп. довідник / За наук. ред. Н. Хоми. – Львів, 2014.
3. Цулладзе А. Большая манипулятивная игра. – М., 2000.
4. Задорин И. В. Информационное воздействие СМИ и изменение электоральных ориентаций: анализ зависимости. – М., 2000.
5. Соловьев А. И. Политический облик постсовременности: очевидность явления // Общественные науки. – 2001. – №5. – С.76–79.
6. Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б. Государственная информационная политика в условиях информационно–психологической войны. – М., 1999.
7. Бенетон Ф. Введение в политическую науку. – М., 2002.
8. Политический менеджмент / Под общ. ред. В. И. Жукова, А. В. Карпова. – М., 2004.
9. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно–психологического воздействия. – М., 1999.

References

1. Cymbal V. I. O koncepcii informacionnoj vojny [Tekst] / V. I. Cymbal // Informacionnyj sbornik «Bezopasnost'». – 1995. – №9. – S.35.
2. Politologija: navch. encyklop. dovidnyk / Za nauk. red. N. Homy. – L'viv, 2014.
3. Culadze A. Bol'shaja manipuljativnaja igra. – M., 2000.
4. Zadorin I. V. Informacionnoe vozdejstvie SMI i izmenenie jelektoral'nyh orientacij: analiz zavisimosti. – M., 2000.
5. Solov'ev A. I. Politicheskij oblik postsovremennosti: ochevidnost' javlenija // Obshhestvennye nauki. – 2001. – №5. – S.76–79.
6. Manojlo A. V., Petrenko A. I., Frolov D. B. Gosudarstvennaja informacionnaja politika v uslovijah informacionno–psihologicheskoy vojny. – M., 1999.
7. Beneton F. Vvedenie v politicheskiju nauku. – M., 2002.
8. Politicheskij menedzhment / Pod obshh. red. V. I. Zhukova, A. V. Karpova. – M., 2004.
9. Grachev G., Mel'nik I. Manipulirovanie lichnost'ju: organizacija, sposoby i tehnologii informacionno–psihologicheskogo vozdejstvija. – M., 1999.

Smola L. Ye., Doctor of Political Sciences, Professor of the Department of Publishing and Editing PPI, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (Ukraine, Kyiv), lid-leo@ukr.net

Information warfare as part of political communication

In this article, term «information war» is analyzed with focusing on its targets, methods and practices. It has been shown the importance of research of instruments of

information war. Examples of linguistic and cultural influence on the mass audience is used. Reveals all kinds of information tools in political communication. It is claimed that all kinds of methods of informatics confrontation, which was used during military conflicts, is now transferred to political aspect. To counter informational aggression interactive, integrated formats together with social media has to be established.

Keywords: information war, political communication, mass media, information technology, information confrontation, media landscape.

Смола Л. Е., доктор политических наук, профессор кафедры издательского дела и редактирования, НТУУ «КПИ» (Украина, Киев), lid-leo@ukr.net

Информационная война как составляющая политической коммуникации

Рассматривается термин «информационная война», цели, способы и методы ведения. Анализируется необходимость теоретического осмысления технологий применения инструментов информационной войны. Приводятся примеры лингвокультурологического воздействия на массовую аудиторию. Раскрываются инструменты внедрения информации в политической коммуникации. Утверждается, что приемы и методы информационного противоборства, которые длительное время использовались в военных конфликтах, успешно перенесены в политическую плоскость. Создание более интерактивных, интегрированных с социальными медиа форматов позволит противодействовать информационной агрессии.

Ключевые слова: информационная война, политическая коммуникация, СМИ, информационные технологии, информационное противоборство, медиапространство.

* * *

УДК 323.28

Балацька О. Б.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та правознавства, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна, Старобільськ), balatskaya@ukr.net

РОЛЬ НАСИЛЛЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Метою роботи є визначення функціональної ролі та значення насилля як необхідної складової політичної системи. Політичне насилля як елемент політичної системи може виконувати як стабілізуючу, так і дестабілізуючу роль, виступати в якості девіації або бути елементом механізму соціального контролю. Існує тісний взаємозв'язок між політичним насиллям та стресом політичної системи. Функціонально насилля може реалізовуватися як на «вході», так і на «виході» системи. Соціополітичними джерелами політичного насилля виступають: соціальна нерівність; дестабілізація соціально-політичної системи; поляризація соціальної структури; зниження рівня легітимності влади; послаблення суверенітету держави та ін. Дані фактори порушують адаптивні можливості політичної системи. Існує зворотний зв'язок між інтенсивністю і масштабом політичного насилля та рівнем демократичності і стабільності політичної системи.

Ключові слова: політичне насилля, політична система, девіація, примус, політичний стрес, соціальна мобільність, відносна депривація, легітимне насилля.

Проблема політичного насилля має особливе значення для сучасної України. Найгостріша за роки незалежності криза, різка дестабілізація політичної системи, російська агресія – усі ці тяжкі обставини свідчать про те, що нашу країну охопила хвиля політичного насилля. Це надзвичайно актуалізує вивчення насилля як інструменту владарювання та засобу досягнення політичних цілей.

З точки зору системного підходу, який покладено в основу даного дослідження, усі політичні явища та процеси необхідно розглядати у цілісності, аналізувати з точки зору їхнього місця та ролі у структурі системи. З огляду на це політичне насилля також необхідно досліджувати як складову політичної системи, яка має певне функціональне призначення. Різним політичним спільнотам властивий неоднаковий рівень насилля. Визначення сукупності факторів, що впливають на його масштаби та інтенсивність, є одним із першочергових завдань на шляху до вирішення проблеми розв'язання насильницьких конфліктів.

Проблема насилля як необхідного компоненту політичної системи висвітлюється як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. При підготовці статті ми спиралися на праці класиків системного та структурно-функціонального аналізу Т. Парсонса [4; 5; 6] та Д. Істона [3], дослідження детермінант політичного насилля та його зв'язку з легітимністю влади Т. Гарра [1], аналіз соціально-політичних джерел політичного насилля, представлений у роботі А. Дмитрієва та І. Залисіна [2]. Серед українських науковців, які займаються проблемою політичного насилля, необхідно назвати А. Боброву, М. Головатого, М. Гуцало, А. Дорошенка, С. Зелінського, А. Коломоєць, І. Коржа, Л. Левченко, В. Остроухова, О. Семенюка та ін.

Метою даного дослідження є визначення функціональної ролі та значення політичного насилля як необхідної складової політичної системи.

У процесі функціонування політичної системи насилля може реалізовуватися у двох основних аспектах – як функція влади і як засіб тиску на неї. У першому випадку воно породжується самою політичною системою, виступаючи інструментом владарювання. Таке насилля санкціоноване державою і є складовою механізму соціального контролю. У іншому сенсі насилля може спрямовуватися проти політичної системи. У такому разі воно є формою політичного протесту, засобом тиску на владу з боку опозиційних сил, може сприяти поваленню діючого режиму або навіть руйнуванню політичної системи взагалі. Такий прояв політичного насилля з точки зору функціонування системи виступає як девіація.

Згідно з теорією американського соціолога, одного із засновників школи структурного функціоналізму Толкотта Парсонса (1902–1979) ідеалом функціонування соціальної системи є прагнення до рівноваги. Однак у реальному житті у будь-якій системі існують тенденції до відхилення, «до порушення конформності відносно нормативних стандартів, які організовані та загально визнані культурою» [6, с. 308]. Дані тенденції складають суттєво різноманітні девіації у соціальній поведінці акторів. Під девіантністю розуміються тенденції з боку акторів поводити себе всупереч інституціоналізованам стандартам, що в результаті порушує рівновагу процесу взаємодії.

Джерело девіантної поведінки Т. Парсонс убачає у фрустрації Еґо. Фрустрація, породжуючи напругу, призводить до появи негативних або ворожих установок відносно іншого, що виливається в емоційний конфлікт [6, с. 361, 365]. Під напругою Т. Парсонс розуміє «такий стан відношення між двома і більше структурованими одиницями (тобто підсистемами системи), для якого характерна тенденція перетворення цього відношення на фактор, що порушує рівновагу у відповідній ділянці системи» [5, с. 654–655].

Існує тісний взаємозв'язок між напругою і насиллям у системі. З одного боку, напруга несе в собі загрозу насилля, з іншого – політичне насилля створює сильну напругу. Тривога, агресивність, руйнівна поведінка можуть бути реакціями на тиск або відчуження, породжуючи ще більшу нестабільність у суспільстві.

Т. Парсонс класифікує девіантні тенденції за трьома критеріями: домінування конформності або алієнації (відчуження); перевага активної або пасивної установки; спрямування на соціальний об'єкт або на